

במקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר? על תפילות מקוצרות בימים נוראים בעידן הקורונה

הרב איתן טוקר

tucker@hadar.org

א. חזרת הש"ץ

1. מחלוקת רבן גמליאל וחכמים

משנה ראש השנה ד:ט

כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן:

תוספתא מסכת ראש השנה ב:יח

רבן גמליאל אומר שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן. **וחכמים** אומר כל אחד ואחד מוציא את עצמו.

אמ' להם אם כן למה מורידין אותו לפני התיבה? אמרו לו להוציא את מי שאינו יודע.

אמ' להם אם כן למה מתפללין כל אחד ואחד לעצמו? אמרו לו מפני ששליח צבור מתקין את עצמו.

אמ' להם אם כן למה מורידין אותו לפני התיבה? אמרו לו להוציא את מי שאינו יודע.

אמ' להם כשם שהוא מוציא את מי שאינו יודע כך הוא מוציא את מי שהוא יודע.

תלמוד בבלי ראש השנה לד:-לה.

תניא, אמרו לו לרבן גמליאל: לדבריק, למה צבור מתפללין?
כדי להסדיר שליח צבור תפלתו.

אמר להם רבן גמליאל: לדבריכם, למה שליח צבור יורד לפני התיבה?
כדי להוציא את שאינו בקי.

אמר להם: כשם שמוציא את שאינו בקי - כך מוציא את הבקי.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מודים חכמים לרבן גמליאל. ורב אמר: עדיין
היא מחלוקת.

שמעה [רבי] חייא בריה דרבה בר נחמני, אזל אמרה לשמעתיא קמיה דרב דימי בר
חיננא. אמר ליה: הכי אמר רב: עדיין היא מחלוקת. אמר ליה: רבה בר בר חנה נמי
הכי קאמר, כי אמר רבי יוחנן להא שמעתא - אפליג עליה ריש לקיש, ואמר: עדיין היא
מחלוקת.

ומי אמר רבי יוחנן הכי? והאמר רבי חנה ציפורה אמר רבי יוחנן: הלכתא כרבן
גמליאל. הלכתא - מכלל דפליגי!

כי סליק רבי אבא מימי פירשה: מודים חכמים לרבן גמליאל בברכות של ראש השנה
ושל יום הכפורים, והלכה מכלל דפליגי - בברכות דכל השנה.
איני? והאמר רבי חנה ציפורה אמר רבי יוחנן: הלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש
השנה ושל יום הכפורים!

- אלא אמר רב נחמן בר יצחק: מאן מודים - רבי מאיר, והלכה מכלל דפליגי - רבן.
דתניא: ברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים - שליח ציבור מוציא הרבים ידי
חובתן, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: כשם ששליח צבור חייב - כך כל יחיד ויחיד
חייב. מאי שנא הני? אילימא משום דנפיש קראי - והאמר רב חננאל אמר רב: כיון
שאמר ובתורתך כתוב לאמר - שוב אינו צריך. אלא משום דאוושי ברכות. גופא, אמר
רב חננאל אמר רב: כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר - שוב אינו צריך. סבור מינה:
הני מילי - ביחיד, אבל בצבור - לא. אתמר, אמר רבי יהושע בן לוי: אחד יחיד אחד
צבור, כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר - שוב אינו צריך...

אמר רב אחא בר עזריא אמר רבי שמעון חסידא: פוטר היה רבן גמליאל אפילו עם
שבשדות.

ולא מיבעיא הני דקיימי הכא? אדרבא, הני - אניסי, הני - לא אניסי...

אלא: כי אתא רבין אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי שמעון חסידא: לא פטר רבן
גמליאל אלא עם שבשדות, מאי טעמא - משום דאניסי במלאכה, אבל בעיר - לא.

השיטות:

רבי יוחנן¹—כרבן גמליאל

רב וריש לקיש—כחכמים

רבי מאיר ורבי יוחנן²—כרבן גמליאל בר"ה ויוה"כ

ר' שמעון חסידא¹—כרבן גמליאל אפילו לעם שבשדות

ר' שמעון חסידא²—כרבן גמליאל דוקא לעם שבשדות

2. תקנת הרמב"ם

שו"ת הרמב"ם סימן רנח

...התשובה הראוי, אשר צריך לסמוך עליו, הוא מה שתיקנו החכמים ז"ל, והוא שיתפללו הכל בלחש ויצא ידי חובתו כל מי שהתפלל, אין הבדל בין שליח ציבור או זולתו מן הקהל, ואח"כ יחזור שליח הציבור ויתפלל בקול רם בקדושה כדי להוציא את מי שאינו בקי. וזוהי דעת החכמים, והיא ההלכה. ואין חולק רבן גמליאל בזאת התקנה, שכך נתקנה וכך ראוי לעשות, ואין רבן גמליאל חולק אלא בדבר אחר, והוא שהוא סובר שעיקר תקנת תפלת הלחש כדי לסדר שליח ציבור תפלתו לבד, ושכאשר הוא מתפלל בקול רם בתפלתו, אשר [הוא מתפלל], יצא בה ידי חובתו, הוא וכל מי שרצה לסמוך על תפלתו, בין בקי בין שאינו בקי...

ומה ששמעתם מאחד מחכמי ארץ אדום שכך ראוי בהכרח, ר"ל שיתפלל שליח הציבור פעם אחת בקול רם וקדושה ושלא יהיה שם לחש כלל, הרי אומר אני בזה הלכתא כותיה ולא מטעמיה, מפני שראיתי דבריו ביד ר' נסים ור' שמריה ש"צ, והם כולם דברים, שיש בהם שגיאות רבות וחוסר עיון, כאלו הוא סובר, שאסור שתהיה שם תפלה בלחש כלל, והביא ראיות חלשות ומשובשות מאד. אבל אני אומר, שכך רצוי בזמננו בגלל סיבה שאבארנה, והיא שכאשר מתפלל שליח הציבור בקול רם, פונה כל מי שהתפלל ויצא ידי חובתו, או לדיבור או לשיחה בטלה והופך פניו מן ההיכל ויורק ומסיר כיחו. וכאשר רואה זאת מי שאינו בקי, עושה הוא ג"כ כך בלא ספק וחושב שזה שאומר אותו שליח ציבור, אין סומכים עליו ויוצא (החוצה) כל מי שהוא אינו בקי, אף כי לא יצא ידי חובתו, ותתבטל הכוונה, אשר בגללה ירד שליח הציבור (לפני התיבה), שהיא להוציא את שאינו בקי. ואם האנשים לא יתפללו לחש כלל, אלא יתפללו הכל אחר שליח הציבור תפלה אחת בקדושה, כל בקי יתפלל עמו בלחש, וכל שאינו בקי ישמע, ויכרעו הכל עמו, כשפני העם אל ההיכל, בכוונה, הרי (בזה) כבר יצאו כולם ידי חובתן, ויהיה הדבר מסודר ומתוקן ותימנע אריכות החזרה ויוסר חלול השם שנתפשט בין הגוים, והוא שהיהודים רוקקים וכחים ומסיחין בתוך תפלתם, כי כך הם עדים לדבר וכך הוא היותר ראוי אצלי באלו הזמנים, מן הסיבות אשר הזכרנו. וכתב משה.

שו"ת רדב"ז חלק ד סימן צד (אלף קסה)

...נתעוררו קהל הספרדים על קהל המוסתערב על ענין חזרת התפלה בקול רם שנהגו במצרים שהש"צ מתפלל תפלה אחת בקול רם וזה כנגד דין הגמרא והפוסקים וספרי הקבלה...טענו קהל המוסתערב שזו תקנת הרמב"ם ז"ל...וכן העיד עליו רבי אברהם בנו ז"ל בספר שחיבר...

תשובה כל בעלי הדין והרב המתקן תקנה זו מודים כי מדין הגמרא בבליית וירושלמי והגאונים וכל הפוסקים ראוי לצבור שיתפללו שתי תפלות אחת בלחש ואחת בקול רם וכן נוהגין בכל הגלילות זולת המלכות הזה אשר פשטה בו תקנה זו ועתה (אולם) [כולם] חזרו לדין הגמרא זולת קהל המוסתערב אשר במצרים...הרב בעצמו לא תקן אלא לפי זמנו שכן כתב בהדיא ראוי בזמננו זה וכו' משמע שאם תסתלק הסבה שבשבילה תקן תתבטל התקנה...עוד ראינו גמורה שלא היתה תקנה זו קבועה אלא כפי הזמן וכפי המקום וכפי המתפללים שמצינו לרב ז"ל תשובה אחרת בלשון ערב וזה העתק שלה. ואמנם מנהגינו לפי מה שראינו שהוא חיוב מבורר בעבור מה שאירע להמון מן המנהגים הרעים באלו הזמנים ובאלו המקומות והוא מה שאסדר לכם והוא שבתפלת שחרית ומוסף של שבתות ומועדים לבד לסבת רוב ההמון נעשנה תפלה אחת **כאשר אתם נוהגין בתפלת המוסף של ראש השנה** וכן אם אירע לנו תפלת המנחה שנתאחרה הרבה עד שנחוש שיעריב השמש אני עושה שיסדר השליח צבור התפלה בקול רם והקדושה וראיתי שאין בזה הפסד בשום פנים לפי שמי שאינו בקי יצא בשמיעת התפלה והבקי יתפלל לעצמו עם שליח צבור מלה במלה. ומה שחייב לעשות כן לפי שכל העם בשעת תפלת ש"צ לא יפנו למה ששליח צבור אומר אבל ידברו או יצאו להם והש"צ מברך ברכה לבטלה לפי שאין שומע לה ומי שאינו בקי כשרואה תלמיד חכם וזולתם ידברו ויסירו כיחם וניעם וינהגו מנהג הבלתי מתפללים בעת תפלת שליח צבור יעשה הוא גם כן כהם ויקבע בלב העם כולם שאין תפלה אלא בשעת הלחש לבד ואנו אומרים באיסורי תורה עת לעשות לה' וגו' ויש בזה מניעת חלול השם לחושבים עלינו שהתפלה אצלינו שחוק וקלות ראש ועוד שאין כל העם יוצאין ידי חובתם בזה לפי שאינם שומעים. אמנם אם נתפלל בכל ימי החול במעט עם מקובצים נחזור לשמור הסדר הראשון להתפלל בלחש וקול רם וכתב משה ע"כ. ולענין מה שטענו כי הסבה שבשבילה נתקנה תקנה זו עדיין במקומה עומדת...אדרבא אני מעיד מה שראיתי בעיני שהשליח צבור לא הגיע לחצי התפלה וכבר השלימו רוב הקהל וחזרו לדבר זה עם זה והדרן קושיין לדוכתא ונמצינו עוברין על דברי הגמרא והפוסקים ובעלי הקבלה ולא הועלנו כלום בתקנתנו כי הרב ז"ל לא תיקן אלא שיהיו מתפללין עם שליח צבור מלה במלה כאשר כתב בתשובותיו פעמים שלש וכיון שלא הועלנו כלום נחזור לדין הגמרא דאנן סהדי שאם היה הוא ז"ל קיים היה מחזירם לדין הגמרא כיון שלא נתקיימה מחשבת תקנתו וזה ברור מאד...

ספר כלבו סימן כז

וצבור שלא התפללו ואין שהות ביום להתפלל הצבור בלחש ולירד שליח צבור לפני התיבה, אף על פי שאסור לבא לידי כך, אפילו הכי יוצאין הצבור ידי חובתן בתפלת שליח צבור, וזהו חובתן, צריכין הצבור לעמוד אחריו בשעה שהוא יורד מראש התפלה ועד סופה, כאדם שהוא מתפלל לעצמו, ואין מפסיקין, ואין משיחין, ועונין קדושה, ואח"כ נופלין על פניהם ואומר תחנה ואח"כ קדיש שלם.

בית יוסף אורח חיים סימן קכד

ועכשיו נהגו ברוב המקומות להתפלל לכתחלה שליח ציבור תפילת המנחה בקול רם כדי שיענו קדושה אחריו ולא יצטרך לחזור ולהתפלל בקול רם:

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן קכד אות (ג)

אבל אין אנו נוהגין כן אלא לעולם השליח ציבור מתפלל תחלה בלחש מלבד היכא שהדבר נחוץ שחיישינן שיעבור זמן מנחה אז מתחיל מיד להתפלל בקול רם כדי שיענו קדושה בשעתה...

בית יוסף אורח חיים סימן רלד

אבל הספרדים אין נוהגים לחזור שליח ציבור התפלה במנחה אלא מתפלל שליח ציבור עם הציבור בקול רם ואומר קדושה וברכת אתה קדוש ואח"כ אומר האמצעיות בלחש עם הציבור ומתחיל רצה בקול רם וגומר תפילתו בקול רם. ומנהג האשכנזים הוא הנכון וכן הנהיגו חכמים שבדור שלפנינו בצפת תוב"ב וגזרו נידוי לעובר על תקנתם:

שו"ת רדב"ז חלק ד סימן ה (אלף עט)

וראיתי במקצת מקומות שהחזן אומר ג' ראשונות וג' אחרונות בקול רם ואמצעיות בלחש וזה המנהג אינו לא כדין הגמרא ולא כסברת הרב ז"ל [=הרמב"ם] והוא מבואר הטעות כי מי שאינו יודע לא יצא ידי אמצעיות ולא ידעתי טעם לזה המנהג ושאלתי את פי אחד משלוחי צבור ואמר לי מפני שהחזן צריך לשאול צרכיו באמצעיות אומר אותם בלחש אמרתי לו מפני תקנתך אתה מקלקל את אחרים ומי שרוצה לעשות כן צריך לדקדק תחלה אם יש שם מי שאינו יודע יתפלל הכל בקול רם להוציא את מי שאינו יודע.

שו"ע אורח חיים קכד:ב

ש"צ שנכנס לבהכ"נ ומצא צבור שהתפללו בלחש, והוא צריך לעמוד לפני התיבה לאלתר, יורד לפני התיבה ומתפלל בקול רם לצבור, וא"צ לחזור ולהתפלל בלחש. הגה: וכן אם הוא שעת הדחק, כגון שירא שיעבור זמן התפלה, יוכל להתפלל מיד בקול רם, והצבור מתפללין עמו מלה במלה בלחש עד לאחר האל הקדוש, וטוב שיהיה אחד לכל הפחות שיענה אמן אחר ברכת הש"צ (מהרי"ל).

אליה רבה סימן קכד:ד

עד האל הקדוש וכו'. קצת קשה דלעיל סי' ק"ט סעיף ב' משמע שיתפלל עם הש"ץ כל התפלה וברכת שומע תפלה מלה במלה ולכוין להגיע עם הש"ץ למודים. ודוחק לחלק. ונראה דאתא לאשמעינן שיאמרו כל הנוסחא וקדושה ולדור ודור וכו' עד האל הקדוש, והוא הדין שיתפללו כל התפלה עם הש"ץ. וכ"מ במהרי"ל הל' תפלה [אות ה] מקור דין זה, וכ"מ במטה משה סי' שע"ה בשם ספר חסידים [סי' תתט] זה לשונו, יאמר בקול רם קדושה וכל התפלות, והקהל יאמרו בלחש כל מה שהוא אומר קדושה והכל ע"כ. וכ"מ בלבוש לקמן סי' רל"ג. כתב לחם חמודות [ברכות פ"ד אות טו] אולי דלא קאמר אלא בששעה דחוקה כל כך שאם לא יתחילו לא יוכלו לגמור קודם שיעבור זמנם, אבל בלאו הכי שפיר טפי שלא יתחילו הציבור עד אחר שאמר ש"ץ האל הקדוש ע"כ. ולמאי שאכתוב בס"ק שאחר זה משמע דאף באין השעה דחוקה כל כך מתחילין תיכף. וכ"מ יותר במהרי"ל שם, וכמדומה שכן נוהגין, וע"ל סי' ק"ט [א"ר סק"ח] וסי' רל"ג [א"ר סק"ה] עוד מזה:

4. האופי המיוחד של תפילת מוסף בראש השנה

רמב"ם תפילה ונשיאת כפים ח:ט-י

שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, כיצד בשעה שהוא מתפלל והם שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה הרי הן כמתפללין, במה דברים אמורים כשאינו יודע להתפלל אבל היודע אינו יוצא ידי חובתו אלא בתפלת עצמו. במה דברים אמורים בשאר ימות השנה חוץ מראש השנה ויוה"כ של שנת היובל, אבל בשני ימים אלו שליח ציבור מוציא את היודע כשם שמוציא מי שאינו יודע מפני שהם ברכות ארוכות ואין רוב היודעים אותן יכולין לכוון דעתן כשליח ציבור, לפיכך אם רצה היודע לסמוך בשני ימים אלו על תפלת ש"ץ להוציאו ידי חובתו הרשות בידו.

טור אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקצא

ומתפללין הצבור בלחש תפלת מוסף אף על גב דקי"ל כר"ג דאמר ש"צ פוטרן דתנן כשם שש"צ חייב כך כל אחד ואחד חייב רבן גמליאל אומר ש"צ פוטר את הרבים ואסיקנא הלכה כרבן גמליאל דאמר בר"ה וי"ה ש"צ מוציא לכל מי שהוא בב"ה ושמעו ממנו התפלה מראש ועד סוף אפי' אם הוא בקי ויודע להתפלל ומי שהוא אנוס ואינו יכול לבא לבית הכנסת כגון עם שבשדות וזקן וחולה הוא פוטר אפילו לא בא לב"ה מ"מ מוטב שיתפללו יחידים כי מי שירצה לצאת בתפלת ש"צ צריך שיכוין לכל מה שאומר ש"צ ואם חסר אפלו מלה אחת שלא כיון לה לא יצא ואין כל אדם יכול לעמוד בזה